

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
DOKTORI ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

Hárs Endre:

**Egy bécsi tárcaíró portréja
Hevesi Lajos (1843–1910)**

BUDAPEST
2019

I. A KUTATÁSI TÉMA, AZ ÉRTEKEZÉS CÉLKITŰZÉSEI

Hevesi Lajost és munkásságát különböző összefüggésekből ismerheti a magyar és német olvasóközönség. Jelky Andrásról írt, 1872-ben magyarul, majd 1875-ben németül is megjelent ifjúsági regénye – Czibor János 1955-ös átdolgozásában – még az 1970-es években is a bestsellerek közé tartozott. Művészetkritikai munkásságára a Monarchia-kutatás kontextusában Sármány-Parsons Ilona hívta fel a figyelmet. Hevesi, 1860-as évekbeli pesti újságírói kezdeteit követően, 1875-től a bécsi *Fremden-Blatt* munkatársaként, illetve továbbra is a *Pester Lloyd* bécsi tudósítójaként főképp a művészet- és színházkritikára specializálódott. Sármány-Parsons vizsgálódásaiban és kiadás előtt álló monográfiájában részletesen elemzi Hevesi szerepét és jelentőségét a századforduló művészetkritikai gondolkodásában és az osztrák művészettörténet-írás kialakulásában. Hevesi színház- és irodalomkritikai, illetve tárcáírói gyakorlata, mellyel korábban Bognár Zsuzsa és Ujvári Hedvig is foglalkozott, az irodalmi ízlés alakulásának, illetve a korszak médiatörténetének különleges forrása. Pesti tematikájú tárcáinak gyűjteményét Saly Noémi adta ki újra és látta el utószóval 2015-ben. Ugyanez évben jelent meg a bécsi Collegium Hungaricum 2013-as konferenciájához és emléktábla-avatásához kapcsolódóan a Hevesi életművének szentelt eddigi egyetlen tanulmánykötet Sármány-Parsons Ilona és Szabó Csaba gondozásában. Német nyelvterületen ezenfelül a publicista művészetkritikai és novelláskötetei éltek meg új kiadásokat.

Hevesi lenyűgöző munkabírásának árnyoldala az a feltűnően kevés információ, amellyel elkallódott hagyatékának és önéletrajzi szűkszavúságának köszönhetően életéről rendelkezünk. Legfontosabb adatait feltárta ugyan a kutatás (az eddig említettek mellett Ursula Meißl-Novopacky disszertációja), ám kapcsolatairól, közéleti tevékenységéről, hétköznapijairól és rendszeresnek tekinthető utazásairól csak írásai alapján, illetve kósza újsághírekből nyerhető (szerfölött hézagos) kép. Bizonyos tekintetben ugyanakkor indokolt is ez a hiányosság. Hevesi a halála után közreadott megemlékezések alapján nem tartozott a magamutogatók közé, megszállottan munkájának élt, amelynek hozadéka a terjedelmes korpusz – egy szó szerint az írásnak szentelt élet műve (s nemcsak annak utólagos szupplementuma). Hevesi 'szellemi hagyatéka' ekképp ellenáll az életrajzi megközelítésnek, és a monográfiát sem engedi maradéktalanul egy életút eseményei mentén elrendezni. Az írásokban nem a metakommentárok, hanem a publicista szakterületei, témái és főképp műfajai relevánsak.

Ezekhez a személyes körülményekhez társul Hevesi műfajainak médiatörténeti keretrendszere. A korszak uralkodó médiumának számító sajtó, s azon belül a tárcairodalom egyik különleges tulajdonsága a szövegek rovathoz kötöttségének, terjedelmi rövidegének és a napilap rendszerességéből eredő magas számának sajátos viszonya. A tárcáíró egyrészt a rövid forma, másrészt számolatlan alkalmi szöveg 'művésze'. Hevesi bécsi munkássága harmincöt éve alatt kritikák és tárcák százait adta közre (összesen feltehetőleg két és fél-háromezer írást).

Megszokott rovatain (a kiállítási és színházi beszámolókon) felül számtalan irodalmi kritikát írt, s ezenfelül a tárcairodalomra szintén jellemző útirajzok és humoreszkek tömegeit közölte, melyeket a korszak gyakorlatát követve gyűjteményesen is megjelentetett. Könyvpublikációi között hat művészet- és irodalomkritikai kötet, négy pályakép és nyolc útirajz-gyűjtemény mellett tizenhárom humorisztikus novelláskötetet találunk. E hatalmas korpusz a korszak médiatörténetének lenyomatát hordozza, s kitűnően alkalmas arra, hogy benne az újságírás éppúgy széteső, mint múlandó jelenségét egy szerzői életmű keretei között vizsgáljuk.

A sokoldalúság nem szükségszerűen különleges adottság, ám Hevesi műfajainak sokfélesége, megjelentett szaktudása és írásainak hatalmas száma mégis kiemelkedőnek tekinthető a korabeli újságírói életművek sorában. Szövegeinek vizsgálatakor nem utolsósorban feltűnik rendkívüli írói leleménye. Hevesire sokan kedélyes emberként emlékeztek, s a humor és a humoreszk rányomta bélyegét szinte valamennyi munkájára. A szövegekben generált komikum azonban ennél átfogóbb szempontból is érvényesül. Megfelel a komikum-elmélet azon elvárásának, amely a komikus érzést a váratlanságra, a meglepetésre, sőt az elidegenítésre alapozza. Hevesi ért hozzá, hogy a leghétköznapibb témában, s a legrutinszerűbb cikkben is olyan nyelvi fordulatokat, illetve meglátásokat juttasson érvényre, amelyek meghaladják a szöveg funkcionalitását és irodalmi komplexitást kölcsönöznek neki. A tárcairodalom aktuális kutatása (pl. Hildegard Kernmayer, Georg Jäger és Rüdiger Zymner) kiemeli a tárca, a kispróza és általában a rövid irodalmi formák rokonságát. A Hevesi munkásságát követő évtizedekben több irodalmi szereplő (pl. Alfred Polgar, Joseph Roth, Robert Walser) művében is megfigyelhető a tárcaírás esztétikai evaluációjának igénye. Hevesi még egy olyan generációhoz tartozik, amelynek újságírói gyakorlatát a századfordulón egyre kritikusabban ítélik meg (ennek példája Karl Kraus radikális kritikája), ő maga azonban számtalan írásában megelőlegezi a későbbi irodalmi fejlődést, illetve megfelel az irodalmi igényű tárcaírás elvárásainak.

Az életmű ekképp e két tendencia metszéspontjában helyezhető el. Egyfelől reprezentatív mintavétel, másfelől különleges teljesítmény. Ennek az 'egyedi általánosnak' a feltárását az értekezés a tárcaíró rovatain és műfajain végzi el. A bevezető fejezet az alapvető életrajzi és kutatási információkon túlmenően megteremti az elemzés átfogó média- és műfaj történeti kontextusát. Egyúttal kijelöli a korpusz vizsgálatának három irányát. Elsőként, „Monografisches [Monografikus vonatkozások]” összefoglaló cím alatt, az életmű életrajzi jelentőségű szegmensei kerülnek górcső alá: a korai ifjúsági művek, a modernizálódó város tapasztalatáról szóló írások, illetve azok a portrék és novellák, amelyekben a kétnyelvű, sokkultúrájú szerző a nemzeti kulturális környezettel kapcsolatos tapasztalatát közvetíti. Második megközelítésben, „Feuilletonistik [Tárcairodalom]” címen, az úti tárcák, a harmadikban, „Belletristik [Belletrisztika]” címen, a szépírói művek és az irodalomkritikai írások képezik a vizsgálat tárgyát. A műfaji sokféleségnek szentelt figyelem lehetőséget kínál a sokoldalú tárcaíró, az 'egész' Hevesi portréjának megrajzolására. A paletta mindazonáltal csak a tárcaíró itt nem tárgyalt területeivel, elsősorban a művészetkritikával együtt teljes, s a pályakép e tekintetben 'összeolvasandó' Sármány-Parsons Ilona művészetkritikai és történeti monográfiájával.

II. AZ ELVÉGZETT VIZSGÁLATOK SZEMPONTJAI ÉS TARTALMA

A vizsgálat az említett két tendenciát szem előtt tartva feltérképezi azokat a korabeli diskurzusokat, amelyekből a tárcaíró írásaihoz merít, illetve amelyek formálódásához írói teljesítményével tevékenyen hozzá is járul. A kontextusok felidézését ekképp a textusok vizsgálata, főképp azoknak a finom részleteknek az elemzése követi, amelyek kimozdítják a szövegeket, s általuk magát a témát a kontextus és a napi cikkírás elváráshorizontjából.

Az értekezés elemzéseinek első csoportját („Monografisches [Monografikus vonatkozások]”) megnyitó, „Egy ’irodalmi dualistáról’. Kultúraközvetítés Hevesi munkásságában [Über einen ’literarischen Dualisten’. Kulturvermittlung im Schaffen Hevesis]” című fejezet a tárcaíró származásából, szocializációjából és szakmájából eredő nyelvi és kulturális diszpozícióját, ehhez kapcsolódó cikkeit vizsgálja. Már az értekezés bevezető fejezetében közölt „Selbstinszenierungen [Önszínrevitel]” című alfejezet felidézi a tárcaíró azon ritka közleményeit, amelyekben magáról, főképp gyermekkoráról számol be. E cikkekben kirajzolódik a soknyelvű és kulturális határokon átívelő érdeklődésű újságíró ’megszületését’ kísérő történelmi háttér. Hevesi tudatában van – a korabeli liberális értelmiségre jellemző – német orientáltságának, ugyanakkor azt lehetőségként, s nem determinációként kezeli. Ennek a lehetőségnek nyújtják kitűnő példáját cikkei két híres kollégájáról, Dóczi Lajosról, akinek a fordításait méltatja, és Silberstein (Ötvös) Adolfról, akinek német–magyar közleményeit recenziálja. Dóczi és Silberstein, a két német műveltségű és magyar orientációjú értelmiségi Hevesi véleménye szerint egyaránt a köz javát szolgálja. Működésüket akként írja le, mint amely sem a kiinduló, sem a célkultúrában nem merül ki, hanem egyéni arculattal bír. A származás szűk értelmezése helyett az átmenetiséget, a határátlépést, a közvetítés hasznát hangsúlyozza mindkettőjük gyakorlatában. Mindeközben, a sorok között, saját portréját is rajzolja. E cikkeknek maga a recenzens, a rendszeresen Bécsről Pestre és Pestről Bécsbe tudósító újságíró is szereplőjévé válik. Hevesi, mint szintén több kulturális kóddal rendelkező értelmiségi, maga is igényt tart arra az érdemre, amelyet a két szerzőnek tulajdonít. Ennek a pesti, illetve bécsi tudósításokon túlmenően fordítóként is jelét adja: Több kisebb fordítás mellett neki köszönhető a Rudolf főherceg védnöksége alatt megszületett nagy etnográfiai mű, *Az Osztrák–Magyar Monarchia Írásban és Képpen* (1886–1901) hét magyar kötetének német fordítása.

A kultúraközvetítői szerepvállalás Hevesi novellisztikájában is tetten érhető. A ’népi élet’ iránt tanúsított ’etnográfiai’ érdeklődés a tárcaíró magyar vonatkozású történeteiben egyrészt a korszakra jellemző, humorisztikus háttérbe ágyazódó ’kliséökonómia’ jegyében áll, másrészt szociális kérdésekhez közelít: a nyomor és a kulturális elmaradottság témáihoz. A novellák rávilágítanak arra, hogy a nemzet nem homogén, s mint téma a műfaji szokásoktól (az életkép

elvárásaitól) eltérő elbeszélői és identitáspolitikai szempontok artikulációjában is szerepet kap. Hevesi életképeiben az idillt társadalomkritikai mozzanatok szakítják félbe, a történetek az emancipáció konfliktusainak és a megalázottság tapasztalatának narratíváiba torkoltnak. A kulturális másság és a szociális különbségek artikulációjaként a novellák – a narratív technikák és a tematikus-ideológiai komponensek kombinációjában – kiesnek a sztereotípiákból. E tulajdonságukban rokoníthatók a többnyelvű értelmiségiek közvetítői szerepéről írt tárcákkal: Mindkét esetben a kulturális különbségek reflexiója zajlik, az emancipáció és a nemzeti-kulturális önvizsgálat játssza a fő szerepet. A novellák e tekintetben – a médiatörténeti háttér és a szórakoztató funkció kínálta szerepen felül – a társadalmi dinamika és a szövegkomplexitás iránti érzékenységet demonstrálják.

Az „A város írója. Hevesi, mint budapesti és bécsi tárcaíró [Der Stadtschreiber. Hevesi als Feuilletonist von Budapest und Wien]” című fejezet a tárcaíró várostematikájú írásaival és műfajaival foglalkozik. Helyét az elemzések első csoportjában a benne felidézett életrajzi mozzanatok jelölik ki: Hevesi a hatvanas évek második felétől a hetvenes évek közepéig pesti újságíróként tevékenykedett, s itt nemcsak a későbbi *Karczképek az ország városából* [Skizzen aus der Landeshauptstadt] (1876) című gyűjteménybe beválogatott pesti tárcáit írta meg, de 1873-ban *Budapest és környéke* (illetve *Budapest und seine Umgebungen*) címen az egyesült főváros első útikönyvét is. A tárcák és az útikönyv különlegessége, hogy egy még csak alakulóban lévő várost protokollálnak: A szerző később már nem létező színhelyeken jár, illetve írói leleménnyel megelőlegezi, vizionálja mindazt, ami néhány évtized múlva már megszokott városkép. Hevesi a várospublicisztikát Bécsben is folytatta: A szokványos „Pesti”, illetve „Bécsi levelekkel” kezdte, de hamarosan több városi műfajban is járatossá vált. Néhány írásában maga is megteremtett egy „lokálfigurát”, Meyer urat, akinek ’tapasztalatai’ humorisztikus írásokban dokumentálják a bécsi kis- és középpolgárság habitusát és szokásait, a városhoz tartozás normáinak és visszasságainak dialektikáját. A kilencvenes években Hevesi társszerzője volt két, a ’bécsiséget’ reprezentáló könyvprojektnek. Az életkép hagyományát éppúgy folytató, mint megkérdőjelező írásokat közölt a *Wienerstadt. Lebensbilder aus der Gegenwart* [Bécsváros. Jelenkori életképek] (1895) című kötetben, s a bécsi kongresszusról 1896-ban megrendezett kiállítás, illetve annak 1898-ban közölt tanulmánykötete kapcsán részt vett ’a régi Bécs’ és a biedermeier stílusának, illetve ízlésének rehabilitációjában. Közben szorgalmasan írta novelláit, melyeknek Bécs nemcsak színhelye, de több esetben témája is. A város írójaként azonban a legelmélyültebben az építészeti és művészeti fejlődés rovatvezető kritikusaként tevékenykedett. Figyelemmel kísérte a város radikális átépítését a Gründerzeit-korszakban, tárcákat írt az új középületekről, megemlékezett a lebontottakról, és közben nem mulasztotta el folyamatosan, és ha kell, kritikusan szembesíteni az újat és a régit. Hevesi nagy korszaka – hangsúlyait és a gyűjteményekbe felvett írásait tekintve – a századfordulón, a szecesszió és a modern funkcionális építészet előtérbe kerülésével következett el. Ekkorra, illetve e témakörben az ’életképirót’ felváltotta a ’szakember’, aki a történeti változást érintő alapmeggyőződése szerint méltatta és bírálta a városkép alakulását, s üdvözölte az előremutató mozzanatokot. Szemléletmódjának konstitutív részét képezte a technikai innováció (pl. a földalatti-építés), amelyben – tudományos-fantasztikus érdeklődésével párhuzamosan – egyszerre pillantotta meg a múlt méltó megőrzésének és a jövő építésének zálogát. Hevesi városi tematikájú írásai meghatározóak az életműben, s egyúttal kirajzolják annak alakulását.

Egy szátra fűzve – amint arra ebben a fejezetben sor kerül – az életrajz szupplementumaként is olvashatók.

Az életmű életrajzi jelentőségű szegmenseinek vizsgálata Hevesi gyermekfolyóíratával (*Kleine Leute. Illustrierte Kinder-Zeitung*, 1872–1874) és a Jelky András kalandjairól írott ifjúsági regénnyel (1872/1875) zárul. A *Kleine Leute* a korszak gyermek- és ifjúsági irodalmának reprezentánsa, ezen felül – előzményeivel és jogutódjával összevetve – megfigyelhetőek benne Hevesi újításai és egyéni megoldásai, főképp az ifjú olvasókkal folytatott személyes eszmecsere (szimulációjának) stratégiái is. A regényt illetően a fejezet összefoglalja az annak megjelenését követő Jelky-kutatás eredményeit és rekonstruálja a Jelkyről írt történeti és szépirodalmi munkák alakulástörténetét. Az első, 18. századi közlésektől fogva megfigyelhető a Jelky-anyag terjedelmi növekedése és tartalmi differenciálódása, amely Hevesi regényében éri el csúcspontját. Az 1930-as évek közepétől – a bajai Jelky-szobor 1936-os felállítását követően – veszi kezdetét a kutatás, amely fokozatosan elkülöníti az életrajz valós és kitalált elemeit, és a Jelky-feldolgozásokban is az anyag korrekciójához vezet. Hevesi regényének Czibor János-féle 1955-ös átdolgozása ettől függetlenül legalább két évtizedig a magyar gyermek- és ifjúsági irodalom egyik meghatározó művének számított. Hevesi főhőse nem véletlenül került Baja város emlékmű-politikájának látóterébe. A regény narratívája (legalábbis annak magyar változatában) patriótai lelkületet közvetít, s a kalandor és gyarmati hivatalnok Jelky életét, főképp hazatérését nemzeti ideológiai keretek között értelmezi. Messze nem merül ki azonban ebben az intencióban. *Jelky András bajai fiú rendkívüli kalandjai ötödfél világrészben* egyrészt izgalmas 'odüsszeia', másrészt az *Orbis pictus* hagyományát idéző, a világ és kultúráinak sokféleségét tükröző ifjúsági regény. A „serdültebb ifjúság” figyelmét úgy tereli saját hovatarozására, hogy egyúttal kulturális különbségekkel szembesíti. Ha nem is mentes egzotizmustól és sztereotípiáktól, a történetalakítás és a nyelvi lelemények kerek egészzé, 'lehetetlen' olvasmánnyá teszik – vagy tették legalábbis a regény számtalan kiadásából ítélve közel száz évre (a Franklin és a Móra Kiadónál is kilenc-kilenc kiadást élt meg).

Az életmű vizsgálatának második irányát („Feuilletonistik [Tárcairodalom]”) Hevesi útirajzai és turisztikai témájú tárcái jelölik ki. A 19. század második felének publicisztikáját meghatározó tematika, illetve műfaj a hivatásos utazók beszámolóitól a turizmus-ipar sokféle, narratív és nem narratív termékéig terjedt. Mint rovat nemcsak a tudásközvetítés szolgálatában állt, egyúttal a társadalmi önreprezentáció médiuma is volt: A polgári foglalkozások és a szabadságolás intézményeivel kialakuló nyaralási szokások kommunikációjaként a társadalomhoz és társadalmi réteghez tartozás feltételének számított. A bejártott nyári üdülőhelyeken („Sommerfrische”) való tartózkodásról vagy az európai, illetve a tengeren túlra vezető, ritkább és költségesebb utakról szóló beszámolók így egyaránt érdekelték a közönséget.

Hevesi *Von Kalau bis Säkkingen. Ein gemütliches Kreuz und Quer* [Kalautól Säkkingenig. Kedélyes kalandozások] (1893) című gyűjteményének érdekessége, hogy nyolc hasonló kötete közül itt nem 'idegen földön' jár-kelel. A német nyelvterületen tett utak nem a nemzeti és kulturális különbségek artikulációját szolgálják, sokkal inkább a régi és az új szembenállásának reflexióját kínálják. Hevesi tudatosan elzárkózik a turizmus-ipartól és a

modernizációtól, kigúnyolja a Baedeker-kultúrát és a tipizált (történelmi okokból főképp angol illetőségű) utazókat. Ehelyett a félreeső helyeket keresi, azonban ott sem a természet közelségét, hanem – nagy írók, költők, klasszikusok nyomában – a 19. századi irodalmi kánon továbbélését kutatja. Ehhez saját irodalmi mintáit a komikus utazások műfaji hagyományából meríti. Az 'irodalomtörténeti Németország' archeológusaként az irodalmi kultúra számtalan tárgyi és szövegemlékét fedezi fel, illetve tematizálja mint egy letűnőben lévő múlt rekvizitumát. Ez irányú érdeklődése a tájak és lokalitások 'olvasásában', egyfajta kultikus utazói metaforikában kulminál. E fejezet exkurzusa a *Lorelei* (1892) című 'turisztikai' novella elemzésében összegzi a régi és az új, a kultikus (kanonikus) és a profán (modern) konfliktusának kötetbeli artikulálódását.

Hevesi legkülönösebb útikönyve *Mac Eck's Sonderbare Reisen zwischen Konstantinopel und San Francisco* [Mac Eck különös utazásai Konstantinápolytól San Franciscóig] (1901) című munkája. A gyűjtemény valójában Friedrich Eckstein (1861–1939) korabeli gyáros, polihisztor és magántanár élménybeszámolóin alapul, melyeket a közismerten nagy hencgő előszeretettel osztott meg kávéházi hallgatóságával, így az 1890-es évek második felében Hevesivel is. Feltűnő, hogy Eckstein „*Alte unnennbare Tage!*” *Erinnerungen aus siebzig Lehr- und Wanderjahren* [„Régi, feledhetetlen napok!” Hetven tanuló- és vándorév emlékei] (1936) című memoárjában negyven évvel később egy szót sem szól erről a könyvről, s Hevesiről is mélyen hallgat. Ennek oka a gyűjtemény sajátos narratív szerkezetében s a 'főhős' eltérő önképében, annak idős korára végleg radikális differenciájában rejtőzhet. Ami a narratív jegyeket illeti, a kötet bevezetője és írásai világossá teszik ugyan a beszámoló közvetettségét: a narrátor majdnem minden fejezet elején jelzi, hogy az egyes szám első személyű elbeszélő „Fritz barátom”, s hogy tulajdonképpen riportkönyvről van szó. Ám a szerzői név és a bevezetőben tett megjegyzések azt is jelzik, hogy a kötet nyelvi megformáltságában és megszerkesztettségben is a tárcaíró alkotása – olyan teljesítmény, amelyre riportalanya sosem lett volna képes. Egy termékeny és kölcsönös előnyökkel járó kapcsolat dokumentuma, melyet alanya később cseppet sem érzett élete méltó emlékművének, míg az Eckstein szolgálatába szegődött Hevesi megtalálta a módját, hogy 'ghostwriting' helyett saját humorisztikus életművét gazdagítsa.

A könyv tartalmára, s Eckstein késői értékrendjére jellemző, hogy az emlékiratok minimális teret szánnak a *Mac Eck*ben leírt utazásoknak (azt is másképpen mondják el), s helyettük Eckstein bécsi kapcsolati hálójával, legfőképpen a 'nagy emberekhez' (főképp komponistákhoz) fűződő barátságával foglalkoznak. Ezzel szemben Hevesi könyvének centrumában „Mac Eck” amerikai utazásai állnak, s kiváló dokumentumai a korabeli úti céloknak, utazási szokásoknak, nem utolsósorban az amerikaiakról a 19. század végére kialakult európai képnek. Eckstein a korabeli módosabb utazóközönségre jellemző módon (a tengerjárók első osztályán) és útvonalakon fedezi fel az Amerikai Egyesült Államokat: Sokat jár a keleti parton (New York, Philadelphia, Boston, Newport, Albany), megfordul Wisconsinban (Milwaukee), Illinoisban (Chicago), Indianában (Indianapolis), Kentuckyban (Louisville), Missouriban (St. Louis), továbbá nyugaton Coloradóban (Denver, Colorado Springs, Grand Junction), Utah-ban (Salt Lake City) és Kaliforniában (San Francisco). A meghatározó élmény a korszak útleírásainak megfelelően a radikálisan modern és pragmatikus

amerikai mentalitás és kultúra, melyet ugyanakkor a kötet „Mac Eck”-beszámolóí – Eckstein hencegő természetét visszaadva – kalandokként, egyfajta münchenhauseni élménybeszámolóként ki is mozdítanak a csupán informatív útleírások – pl. Ernst von Hesse-Wartegg (1851–1918) könyveinek – gyakorlatából. A kettős szerzőség ’billegő alakzata’ (Kippfigur) relativálja az útleírást, s legitimálja a címadást, mely a kötetet különleges munkává avatja. *Mack Eck* ekképp egyrészt Hevesi azon útikönyvének bizonyul, amely a legrészletesebben foglalkozik a modern ipari társadalommal, annak perspektíváival és visszásságaival. Másrészt a Jelky-regénnyel rokonítható életrajzi ihletettséggű ’kalandregény’ is, amely a korabeli olvasót Mark Twain-i, ’amerikai’ humorral szórakoztatja.

Hevesi fentebb említett német útirajzkötetének mintegy ellenpontját képezi *Sonne Homers. Heitere Fahrten durch Griechenland und Sizilien 1902–1904* [Homéroszi napsütés. Derűs utazások Görögországban és Szicíliában] (1905) című kötete, melyet az értekezés „L. H-i. Keletre megy. Találkozások a modern időkkal [L. H-i. reist in den Osten. Begegnungen mit modernen Zeiten]” című fejezete vizsgál. A gyűjtemény többek között azon ritka utazásokból merít, amelyeket a tárcaíró kelet-európai irányban tett, s melyekben a radikális változásnak, nem utolsósorban a politizálódó világnak szenteli figyelmét. A kötet *Reise nach dem Osten* [Utazás Keletre] (1902) című bevezető tárcájában fogalmazódik meg a legvilágosabban az az irritáció, amelyet Hevesiben a klasszikus helyszíneken végbemenő modernizálódás, s főképp a militarizálódás látványa vált ki. A nemzeti konfliktusok és a politikai aktivitások sértik az utazó és a turisztikai műfaj elvárásait. A Hevesire jellemző humorisztikus stílus ellentmondásba kerül a tartalmakkal, melyet a tárcaíró tudatosan nem leplez el. Ugyanez az irányultság Görögországban, illetve Szicíliában a klasszika-filológus ’csalódásaiban’ ölt formát: Az utazó figyelmét az aktualitás eltereli az antikvitásról, a (megtalált) látvány és a (hozott) tudás idilljét oda nem illő elemek zavarják meg. Az elbeszélő álmod(oz)ni szeretne, s ehelyett a múltat és a jelent ötvöző hibrid, archeológiai fantáziaképeket vizionál.

Hevesi Konstantinápolyban – saját, s nem Mack Eck-típusú, fikcionalizált utazásainak legtávolabbi pontján – a ’valódi’ és a ’hamis’ idegenség élményeit szembesíti egymással. Európa és Ázsia határán a különbségek helyett a határok elmosódásáról számol be. A kulturális idegenség tapasztalatát a legélesebben *Abdallah. Zwei Szenen aus Konstantinopel* [Abdallah. Két jelenet Konstantinápolyból] (1903) című tárcájában jeleníti meg. A címben szereplő Abdallah két radikálisan különböző fellépésében – Abdallah először üvöltő dervisként, majd fegyelmezett katonatisztként ’parádézik’ – Hevesi nem a csalást keresi, hanem saját, európai elvárásrendjét kérdőjelezi meg. Felveti annak lehetőségét, hogy a látszatra szemfényvesztő – turisztikai attrakciónak szánt – magatartásmódok valódi, a nyugati racionalitás jegyében értelmezhetetlen mentalitást tükröznek. A konstantinápolyi cikkekről ennyiben elmondható, hogy meghaladják az orientalizmus kínálta szemléletmód csapdáit.

A *Sonne Homers* című kötet írásainak elemzése az említett fejezetben két kisebb, ámde problematikájában azokkal rokon szövegcsoport értelmezésével egészül ki. A fejezet felütése Hevesi 1896-os bukaresti és erdélyi útirajzaival – a Monarchia keleti határain született ’geopolitikai’ reflexióival – foglalkozik. A tárcaíró Ferenc József császár bukaresti látogatásának előestéjén járt a román fővárosban, s ez alkalomból közölte cikkeit. Útján nem a különbségeket kereste, hanem azokat a jeleket, amelyek a Román Királyságot európaivá teszik.

Ilyen módon nem a – helyenként mégis felbukkanó – balkáni klisék határozzák meg szövegét, hanem a kulturális evaluáció és emancipáció. Ugyanígy jár el brassói útirajzában is. Az ismerős és az ismeretlen, a meghitt és az újszerű kontrasztját Hevesi a kész és a félkész retorikájába ülteti át: A Monarchia keleti részében és Kelet-Európában egy jövőbeli Európa körvonalait véli felfedezni. A hiány helyett annak felszámolódását tematizálja. A fejezet zárlata egy másik 'végletre', a tárcaíró kínai és japán fikcióira irányítja a figyelmet. Az írások alapja itt is az utazás, indítékuknak azonban a századforduló körüli távol-keleti háborúk tekinthetők. A tárcák – Julius Stettenheim híres „Wippchen-leveleinek” stílusában született – fiktív haditudósítások, amelyek a korszakban közhelynek számító 'sárga veszélyt' tematizálják. Hevesi itt is különös módon keveri a regisztereket. A háborús szituációt komikus színbe öltözteti, s egyszerre satirikus és ironikus: már-már ad absurdum viszi a keleti sztereotípiákat, ugyanakkor kritikus az eurocentrikus mintázatokkal szemben. Az írások annyiban is végletesek, hogy a tárcaíró bennük olyan területekre kalandozik, amelyek 'korrekt' tárgyalása meghaladja bécsi újságírói kompetenciáit.

Az értekezés harmadik elemzési irányában („Belletristik [Belletrisztika]”) Hevesi szépírói és irodalomkritikai munkássága képezi a vizsgálat tárgyát. A „Hevesi tárcanovellisztikája. Gondolatok 240 cím kapcsán [Hevesis feuilletonistische Novellistik. Überlegungen zu 240 Titeln]” című fejezet a műfaj sajátosságaival, illetve azzal a kérdéssel foglalkozik, miképpen lehet a szövegek nagy száma és a műfajból adódó hullámzó minősége mellett az életmű e szegmensét vizsgálni. A kérdés felveti Franco Moretti közismert *distant reading* (távolsági olvasás) fogalmának használhatóságát, illetve kiterjed a műfajelmélet azon megközelítéseire, amelyek a műfajokban nem az esztétikai elvárásokat tekintik elsődlegesnek, hanem azok habituális, illetve konvencionális sajátosságait. Ez utóbbi szempontokat figyelembe véve Hevesi novellisztikája – közel 240 tárcanovellája – olyan szövegmezőként bontakozik ki, amely alapján az adott korszak, illetve médium feltételrendszere szerint látja el feladatát, ám amely részleteiben mégis egyéni megoldásokat kínál. Az elvárások horizontjában e korpusz nemcsak közlési helye és mennyisége szerint helyezhető el, hanem például a novellák és a gyűjteményes kötetek címadási gyakorlata szerint is. A tárcairodalomra jellemző irodalmi kreativitást igazolja ugyanakkor e novellisztika műfaji gazdagsága, mely már a paratextusok sokféleségében megmutatkozik, főképp pedig e műfaji normák keverése, rendszeres meghaladása. Miközben a korszak elitista irodalom- és műfajelmélete épp a publicisztikával szemben fogalmazza meg normatív szempontjait, a tárcanovella olyan szabadságokkal él, amelyeknek sajátos és rá jellemző esztétikai hozadéka van.

Hevesi írói habitusát és írásművészetét a kortársak joggal kapcsolták a humorhoz és a komikumhoz. A humorisztikus stílus különböző arányokban még kritikai munkásságából sem hiányzik, de novellisztikájának mindenképpen keretétül szolgál. Ez az összefüggés ugyanakkor túl átfogó a korpusz műfaji és strukturális részleteinek feltérképezéséhez. Ennyiben olyan közhelynek is tekinthető, amelynek kialakulásához a kortársak (sommás) ítéletei is hozzájárultak. A humorisztikus felszín alatt egyéb műfaji, elbeszélői, tematikus és motivikus összefüggések bontakoznak ki. (1) Hevesi szorosabb értelemben vett elbeszélései különböző szűzspecifikus csoportokba rendezhetők (történeti elbeszélések, kalandos történetek, az utazáshoz, a nyaraláshoz kapcsolódó történetek, nem utolsó sorban szerelmes történetek). (2)

Előszeretettel él ezen felül az életkép eszközeivel, s érvényesíti azokat nemcsak az olyan rovatspecifikus kategóriákban, mint a karácsonyi, farsangi és falusi történet, hanem társadalomkritikai témákban is. (3) A szorosabb értelemben vett humoreszkek az elbeszélések narratív eszközeitől eltérő módon nyújtják – általában én-elbeszélőkkel és szcenikus ábrázolásban – a társadalom torzképét, s egy jelentős csoportjuk (4) a satírához közelít. Hevesi különleges műfaja továbbá (5) a fantasztikus történet, s ezen felül, a műfaji szabadságot demonstráló módon, felvesz gyűjteményeibe (6) szorosabb értelemben vett – akként azonban 'szabados' eljárás módú – útirajzokat és esszéket is. A 240 tárcanovella nem képez tehát egyetlen, értelmezhetetlen, illetve arra méltatlan homogén halmazt. 'Távoli olvasatban' strukturáltságot mutat, sokféleségében pedig visszaigazolja irodalmi szabadságát. Olyan 'kísérleti terepként' kezelhető, amelyen a rutin takarásában újszerű megoldások, különleges részletek rejtőznek. Ez utóbbiak azonban már nem a 'távoli olvasat' illetékességébe tartoznak, hanem 'szoros olvasásra' invitálnak. E stratégiát az értekezés szinte valamennyi fejezetében érvényesíti: a tárcák rövid prózai jellege még a szakmaibb témák esetében is megkívánja a szerzői stratégia nyomon követését, a plotkezelés, a narráció, a retorikai alakzatok és vizualizáció figyelembevételét. A cikkek összhalmozásában különösen érvényes ez az irodalmi igényű (vagy ahhoz közelítő) novellisztikára.

A novellisztika-fejezet e megfigyelések igazolására három szövegcsoporthoz ragad ki. Az első csoportban az 'olvasó hősök' motívumának jár utána olyan szövegekben, amelyek vagy a tárcaíró és olvasóinak kommunikációs szituációját fikcionalizálják, vagy olvasó figurákban, azok diegetikus világában élnek a reflexió és a metafikció lehetőségével. Ennek egyik példája a *Der zerbrochene Franz. Auch eine Dorfgeschichte* [A törött Franz. Egy úgyszintén falusi történet] (1891) című novella, melynek főhőse egy újságcikksorozat alanyává válik, s annak szeriális 'lódításait' cáfolandó saját élete folyamatos változtatásával 'írja újra' a cikkben megjelenő valóságot. A második csoportot a 'gyermekszatírák' alkotják, egy olyan különleges szűzsé, amelyben Hevesi hatékony módon ütközteti a tárcanovella recepciós horizontját (a komikumot) az ábrázolt társadalmi visszasságok sokkeffektusaival (a tragédiával): a gyermeki szenvedés és halál humoros ábrázolásával a naturalizmussal konkuráló, különleges és zavarba ejtő minőséget sikerül létrehozni. Végül a harmadik csoportban az irodalmi képleírás műfaja és az ekphrasztikus novellák jellegzetességei képezik a vizsgálat tárgyát. E szövegek egyrészt az illusztrált folyóiratok termékei, és ekként intermediális effektusokkal operálnak, másrészt olyan metafikciók, amelyekben az ábrázolt, illetve elbeszélői világ képi jegyeket ölt. Így demonstrálja például az *Ein Bild* [Egy kép] (1907) című tárca narrátora a címszereplő akvarell szemlélete közben önmagán – saját pozíciójának metanarratív elbizonytalanításával – a művészet hatásmechanizmusait. A novellisztika-fejezetet 'ellenpróbaként' egy a tágabb mediális környezetre, a *Fremden-Blatt* és a *Pester Lloyd* tárcamelléleteire, Hevesi írókollégáira történő rövid kitekintés zárja. Az összevetés célja az azonosságok (műfaj és sajtóorgánum) és a különbözőségek (egyéni műfajok és írói jegyek) médiumspecifikus mátrixának felmutatása. A kitekintés az értekezés vezérgondolatát igazolja, mely szerint Hevesi életműve éppúgy tekinthető a korszak reprezentatív, mint individuálisan kezelhető korpuszának.

A „Idómulás. Fantasztikum Hevesi novellisztikájában [Zeitläufte. Fantastik in Hevesis Novellistik]” című fejezet egy további, számában ugyan szerényebbnek, profiljában azonban a legkarakteresebbnek tekinthető cikk- és novellacsoporthal, a (tudományos) fantasztikával foglalkozik. Hevesi ez irányú érdeklődését már könyvtárának később „Bibliotheca Utopistica” címen elhíresült – 1850 művet tartalmazó – különgyűjteménye is bizonyítja, amelynek katalógusához Friedrich von Kleinwächter, a korszak egyik legismertebb utópia-kutatója írt előszót. Hevesi sokoldalú gyűjteményében kirajzolódik a műfaji fejlődés: Kleinwächter a saját munkásságában korábban preferált államregényekhez képest Hevesi gyűjtői koncepciójában felfedezi a „jövőképeket”, köztük a keletkezőben lévő science fictiont is. Ez utóbbi kontextusában, illetve a humoreszkek sorában helyezhetők el Hevesi azon cikkei, amelyekben kora technikai vívmányaival (az autóval, a repüléssel, az átfogó technológiai fejlődéssel) foglalkozik. Ide tartoznak például a *Jules Verne in der Hölle* [Jules Verne a pokolban] (1905), illetve a *Jules Verne im Himmel* [Jules Verne a mennyben] (1905) című tárcák is, amelyek – a *Fremden-Blatt*-ban és a *Pester Lloyd*-ban párhuzamosan megjelentetve – a nekrológ műfajával folytatott, az elhunyt francia szerzőhöz méltó furfangos kísérletek a ’valóság’ meghaladására.

Hevesi fantasztikus novellái két csoportba oszthatók. Az elsőbe a tágabb értelemben vett fantasztikus irodalomhoz kapcsolódó („maximalista”) írások tartoznak, a másodikba a Tzvetan Todorov-féle fantasztikumhoz sorolható, szűkebb értelemben fantasztikus („minimalista”) szövegek. A ’maximalista’ írások fő témája az idő. A korszak gondolkodóit, tudósait és íróit erősen foglalkoztatta a „negyedik dimenzió” témája, melynek ’tétjét’ Hevesi *Die fünfte Dimension* [Az ötödik dimenzió] (1905/1906) című gyűjteményének címadásában és néhány tárcájában tovább ’emelte’. A vonatkozó novellák az idő érzékeléséről, a jövőbe látásról szólnak, s teszik ezt olyan irodalmi eszközökkel, amelyek szándékos ellentmondásai transzcendálják a pusztán tematikus megközelítést. A ’minimalista’ írások fő kulcsszava, illetve motívuma a „hangulat [Stimmung]”, melyet Hevesi a kortárs művészettől kölcsönöz, s elbeszélői módszerekkel oly módon ültet át, hogy az az érzécsalódás, az önreflexió és az Én radikális kognitív-mentális megkérdőjelezésének eszköze lesz. Ilyen novella például a *Die Rumpelkammer. Ein Spuk* [A lomtár. Kísértettörténet] (1905), amelynek elbeszélője mintegy a saját elméjében folytat nyomozást, illetve az *Ein moderner Nachmittag* [Egy modern délután] (1909), amely a híres Wärndorfer-villában lezajlott ’szalon’ eseményeinek, a művészi ’hangulat’ generálta tudatfolyam megtapasztalásának ficcionalizált dokumentuma. E novellák érvényesítik a todorovi eldöntetlenség szempontját: az olvasó ’fantáziájára’ bízzák annak eldöntését, hogy valós vagy képzelt történekekről, álmról vagy valóságról esik-e szó.

Egészen más szépírói területre vezet az „Egy nyári olvasmány vetületei. Az *althofi emberek. Nyári regény* [Facetten einer Urlaubslektüre. Die Althofleute. Ein Sommerroman] (1897)” című fejezet. Hevesi egyetlen regénye (*Jelky András kalandjai* mellett) a nyaraláshoz, a korszakra jellemző üdülőhelyekhez, főképp annak a rétegnek a szokásaihoz kapcsolódik, amelynek látszólagos vidéki magánya és természetkeresése az ekképp intézményesített társadalmi (ön-)reprezentáció szolgálatában állt. Hevesi életmódjához is hozzátartozott a főképp augusztus-szeptemberben kivitelezett nyaralás; ez azonban nem járt együtt az írás szüneteltetésével. Nyári tárcák, útirajzok tömege bizonyítja a tárcaíró aktivitását, s szolgál egyúttal a „Sommerfrische [üdülőhely]” szórakoztató szociográfiájaként. A regény egy egy

ilyen lokalitás keletkezését meséli el, egy olyan narrátor közvetítésében, aki egyrészt nagyon közel áll a szerző (extradiegetikus) személyéhez, másrészt homodiegetikus elbeszélőként alapvetően befolyásolja a történeteket: Közvetít a helybéliek, a nyaralók és az olasz vendégmunkások konfliktusaiban, melyeknek fázisai a látszólagos epilógusokra kiterjedően strukturálják regényét. Ezáltal, amint egy recenzens megjegyezte, „a legköltőibb materialistának” mutatkozik, akinek nyári regénye nemcsak a nyárról, illetve nemcsak nyaralóknak szól, hanem „vidáman komoly” módon társadalomképpel is szolgál.

A harmadik vizsgálódási irányt, egyúttal az értekezést záró, „Tiszteletadás a költőknek. Hevesi és az irodalmi kánon [Dichterverehrung. Hevesi und der Literaturkanon]” című fejezet a tárcaíró jubileumi alkalmakra írt ünnepi beszédeivel és színházi kritikáival foglalkozik. Az életmű ezen részletének háttérében a 19. század második felére és a liberális polgári társadalom értékrendjének alakulására jellemző irodalmi kanonizációs folyamatok állnak. Ez időszakban a költők tisztelete a társadalom önképének meghatározó eleme volt, amiként az irodalom is a korszak domináns médiumának tekinthető. Jellemző mozzanat a filológia kialakulása, az életműkiadások és az irodalmi egyletek számának gyarapodása, mely utóbbiak tevékeny részt vállaltak a költői jubileumokra szervezett ünnepségek lebonyolításában és műemlékek alapításában. A költők tiszteletének kultikus karaktere nemcsak a hagyomány tárgyait formálta, de a közösséget is hozzásegítette saját nemzet- illetve társadalmi rétegtudatának formálásához. A társadalmi és történelmi identitás irodalmi legitimációjának részeként folyamatos és időben változó hangsúlyokkal zajló vita folyt természetesen arról is, hogy a múlt (és a jelen) mely költőszemélyiségei alkalmasak, illetve hivatottak arra, hogy a kánonba emeltessenek és a közösség szimbolikus vezérfiguráivá váljanak. Hevesi e folyamatokban a Monarchia társadalmának, azon belül a bécsi liberális polgárságnak a képviselőjeként vett részt. Véleményalkotása ezenfelül aszerint is változott, hogy mely funkciójában, ünnepi szónokként vagy színházi kritikusként fejtette ki nézeteit. Mint szinte valamennyi rovatának, úgy e szövegeinek izgalma is a (szakmai és társadalmi) reprezentativitás és az egyéni szemléletmód, illetve szövegformálás dialektikája nyújtja.

A tárcaíró a bécsi Concordia újságíró-egyesület tagjaként Nikolaus Lénauról (1902), Friedrich Schillerről (1905) és Heinrich Heineről (1906) írt ünnepi beszédeket. E három költő közül Schiller jelentette a legkevesebb problémát, lévén hogy jubileuma egybefonódott a Concordia történetével, illetve hogy Schiller kultusza a század folyamán mindvégig töretlen volt. Hevesi még Lenau kapcsán is csak annyi korrekciót látott indokoltnak, amennyi mindhárom beszédét jellemzi: a költő aktualitásának védelmezését. Annál nehezebb feladat előtt állt a Heine-beszéd megírásakor, amelynek kontextusát már ekkor a masszív kritika és a fokozódó antiszemitizmus képezte. A három beszéd közös vonása tehát az a Hevesit művészetkritikusként is foglalkoztató kérdés, hogy egy korszak megtalálja-e a rá jellemző és saját igényeit kielégítő művészi-irodalmi mintaképeket. A beszédekben mindhárom költőt megpróbálja ezen elvárást kielégítő módon jellemezni. Schillerben – a korabeli szociáldemokráciát is foglalkoztató módon – a tágabb és aktuális értelemben vett „népi költőt” [Volksdichter] fedezi fel. Ekképp hangsúlyozza – az osztrák liberális polgárság német orientáltságát igazolva – Schiller költészetének nyelvi-kulturális értelemben vett németiségét is. Lenau jellemzésében Hevesi egyrészt a költő plurikulturális adottságait (annak a lírai nyelvben megmutatkozó

konzekvenciáit) hangsúlyozza, másrészt művészi és jellembeli érzékenységének modernitását. Előbbi a nyelvi muzikalitásért felel, utóbbi a korszakra jellemző „idegi állapotok [Nervenzustände]” megelőlegezéseként „az idegek költőjeként [Nervenlyriker]” biztosítja Lenau fogadtatásának folytonosságát. Heine ugyancsak olyan nyugtalan szellemként jelenik meg Hevesi értelmezésében, akinek iróniája, disszonanciái és ’ikaruszi hajlama’ a fokozódó nyugtalanság és változékonyság aktuális diszpozíciójának nyelvi közvetítője (ideértve Heine vitatott műfajait, köztük a tárcaírást is). A három beszéd tehát különböző irányú és mértékű apológiaként születik, ugyanakkor a befogadás feltételrendszerére reflektálva ’az esztétikum időbeliségére’ irányítja a figyelmet. Az alkalomból adódó konzervativizmusa dacára is a nyitottság retorikáját folytatja.

A beszédek kontextusában érdekes ellenpróbának mutatkozik a kortársak megítélése, amelyre az értekezés idézett fejezete a Henrik Ibsenről és a Hugo von Hofmannsthalról írt színházkritikák vizsgálatával irányítja a figyelmet. A két szerző színpadi műveinek megítélésében megmutatkoznak ugyan Hevesi esztétikai ítéletalkotásának határai, de írásai cáfolják is azt vélekedést, amely szerint a tárcaírónak az irodalom berkeiben nem sikerült olyan modern gondolkodást felmutatnia, mint művészetkritikai írásaiban. Ellenkezőleg: az ünnepi szónoklatokban megnyilvánuló ’hatástörténeti tudat’ itt még a tekintetben is működik, hogy az évek során recenzeált előadások megítélése közben Hevesi véleménye is formálódik, és időbeli kiterjedést nyer. A két választott szerzőről írt kritikák alakulása annyiban is érdekes, amennyiben ellentétes mintát követ. Hevesi Ibsent a kezdeti fenntartásokat meghaladva egyre többet méltatja, különösen naturalizmusában és lélektani mélységeiben ismerve fel azt, ami a korszakot megszólítja. Hofmannsthalt ezzel szemben a jövő ígéretként kezeli, miközben (Maeterlinckkel párhuzamosan) egyre kritikusabban értékeli a szimbolista drámaírás hozadékát. Ennek okai nem egy általános (elő)ítéletben rejlenek, hanem a Hevesire mindig is jellemző részletekben, például abban, hogy színikritikusként a dramaturgiai részletekben nem sikerül meggyőződnie a szimbolista dráma színpadra állíthatóságáról. Bírálata ugyanakkor nagyban különbözik a színikritikái tömegében meghúzódó tényleges negatív kritikáktól.

Az irodalmi kánonról és kritikáról szóló fejezet s egyúttal az értekezés zárlataként Hevesi Ludwig Speidelről írt kismonográfiájának (*Ludwig Speidel. Eine literarisch-biographische Würdigung* [Ludwig Speidel. Irodalmi és életrajzi portré], 1910) elemzésére kerül sor. Helyét e fejezetben az indokolja, hogy a nagy elődről és példaképről írottak egyúttal a költő(k) tiszteletének és kanonizációjának jegyében is állnak. Hevesi Speidel munkásságában nem a szakértelmet emeli ki, hanem az ízlésalakító intézményképző szerepet, s leginkább az írói vonatkozást. A tárcaíró életművét egy művész produktumaként értékeli, azt is megengedve magának, hogy Speidel publicista kispőzóját a klasszikusok között láttassa. Az ünnepi beszédekben megcélzott költői aktualizáció itt egyenesen az irodalmi hagyománytörténetés kiszélesítéséhez vezet: A Schiller, Lenau, Heine és a modernitás kijelölte úton az irodalmi színvonalon megírt tárca is esélyt kap arra, hogy ’bizonyítson’ – s teszi ezt mindenkire kiterjedő módon. Miközben Hevesi Speidel írásművészetének egyenesen goethei nagyságot tulajdonít, kimondatlanul magát is elhelyezi a kortársak között. Saját munkásságát bizonytalannal nem az elsők közé sorolja, de egy olyan összefüggésbe, amelyben az ugyancsak értelmet nyer.

III. A KUTATÁSI EREDMÉNYEK ÖSSZEFOGLALÁSA

Hevesi Lajos az elemzett történelmi, kulturális és műfaji kontextusokban a századforduló reprezentatív alakjaként és alkotójaként jelenik meg, akinek életműve társadalom- és médiatörténeti szempontból is a korszak jegyeit hordozza, s aki már e tekintetben is érdemes arra, hogy munkásságát monografikusan vizsgáljuk. Az említett kontextusok azonban azt is világossá teszik, hogy sem a tárcaíró, sem a tárcaírás általában vett megértéséhez nem elegendő, ha csupán az érintett szövegekben, illetve műfajokban uralkodó szabályokat és azok jellemző érvényesülését keressük. A diszkurzív beágyazottság nem szolgál magyarázatként valamennyi írói jegyre. Hevesi életműve különleges nemcsak rovatai sokféleségében, hanem az azokban elért tárcaírói színvonal tekintetében is. Ennek igazolására érdemes a szövegeket kiemelni kontextusukból és – a sajtótörténet megszokott eljárásaitól eltérő módon – szorosán olvasni.

E megfontolásokból az értekezés két, egymást kiegészítő elemzési irányt követ. Kultúratudományi és médiatörténeti szempontból annak vizsgálatára kerül sor, miképpen hordozza magán egy tárcaíró munkássága – a rovatok horizontalitásától eltérő monografikus vertikálisában – a korszak 'mediális lábnyomát'. Ebből a szemszögből Hevesi Lajos egy a sok (ismert és ismeretlen) tárcaíró és tárcaíró között, akinek életműve átfogó összefüggések megértéséhez szolgál alapul. Irodalomtudományi szempontból az elemzés ugyanakkor azt is igazolja, hogy az újságírói rutin és a szövegek tömege nem zárja ki az egyéni teljesítményt, sőt, a tárcaírás erőssége éppen a részletekben rejlik: a rövid (próza)formában, a kisebb szövegegységek architektúrájában és (következésképpen) a szöveghely-olvasatokban. E nézőpontból az említett 'lábnyom' speciális mintázatot mutat, s Hevesit olyan szereplőnek láttatja, akit, bár nem tartozik a szűkebb irodalmi kánonba, korszaka sajátos írói jegyekkel tüntetett ki, s akit az elemzés ekként egy méltatlanul elfeledett szerző rangjára emel.

A kutatás eredményének, sajtótörténeti hozadékának tekinthető ezen felül a korpusz feltérképezésében végzett munka is. Hevesi sajtóorgánumainak alacsony digitalizáltsága mellett az értekezésben hivatkozott több száz cikkről közreadott információk hozzájárulhatnak a korszak tárcairodalmának, meghatározó műfajainak és jellegzetes témáinak további kutatásához.

IV. AZ ÉRTEKEZÉS TÉMAKÖRÉBEN MEGJELENT PUBLIKÁCIÓK

IV. 1. HEVESI LAJOS MUNKÁSSÁGÁRÓL

- Über einen "literarischen Dualisten". Mehrsprachigkeit im Feuilleton Ludwig Hevesis (1843–1910). In: Bobinac, Marijan/Müller–Funk, Wolfgang/Spreicer, Jelena (Hg.): Mehrsprachigkeit in Imperien — Multilingualism in Empires. Zagreb: Leykam International 2019, S. 189–205.
- L. H-i. reist in den Osten. Zu Ludwig Hevesis Publizistik. In: Kriegleder, Wynfrid; Seidler, Andrea (Hg.): Kulturelle Zirkulation im Habsburgerreich – Der Kommunikationsraum Wien. Wien: Praesens 2019, S. 284–299.
- „A dualizmus legrokonzervesebb irodalmi megtestesülése osztrák–magyar hazánkban”. Hevesi Lajos (1843–1910) és a századforduló publicisztikája. In: Filológiai Közöny, 2019/3, 131–139.
- Wie man „ein Edelschreiber in zwei Sprachen” wird: Der junge Ludwig Hevesi lernt Deutsch. In: Berliner Beiträge zur Hungarologie, 2019, 401–408.
- Groß und Klein: Ludwig Hevesis deutsche Reisefeuilletons. In: Görbe, Tamás/Halász, Hajnalka/Hegedűs, Rita/Lőrincz, Csongor (Hg.): Übersetzungsereignisse: Kultur, Wissenschaft, Geschichte. 100 Jahre Hungarologie in Berlin. Wien: Praesens 2018, 263–274.
- Ein moderner Lügenbaron und sein Biograf: Über *Mac Eck's Sonderbare Reisen zwischen Konstantinopel und San Francisco* (1901). In: Hungarian Studies. A Journal of the International Association for Hungarian Studies, 2018, 63–78.
- Die Wiener Stadtporträts von Ludwig Hevesi. In: Kókai, Károly/Seidler, Andrea (Hg.): Das ungarische Wien: Spuren eines Beziehungsgeflechts. Wien: Praesens Verlag 2018, 58–79.
- Ein Wiener Feuilletonist geht auf Urlaub. Ludwig Hevesis *Die Althofleute. Ein Sommerroman* (1897). In: Neohelicon, 2018, 17–33.
- Spielräume der Klischeeproduktion: Ludwig Hevesis „ungarische“ Themen. In: Harmat, Tamás/Soproni, Zsuzsa (Hg.): Verschränkte Kulturen : Polnisch-deutscher und ungarisch-deutscher Literatur- und Kulturtransfer. Berlin: Frank und Timme 2018, 149–166.

IV. 2. A KORSZAK IRODALMÁRÓL

- Zur Rhetorik der (Un-)Einigkeit. Max Herzigs *Viribus Unitis. Das Buch vom Kaiser* (1898) und dessen ungarisches Pendant *A király könyve* (1899) In: Bobinac, Marijan u.a. (Hg.): Postimperiale Narrative im zentraleuropäischen Raum. Tübingen: Narr Francke Attempto 2018 (Kultur – Herrschaft – Differenz 25), 109–122.
- „Emma“ alias „Emanuel“. In: Geschlechterrollen kreuz und quer durch „Jókai-Ungarn“. In: Millner, Alexandra/Teller, Katalin (Hg.): Transdifferenz und Transkulturalität. Migration und Alterität in den Literaturen und Kulturen Österreich-Ungarns. Bielefeld: transcript 2018 (Lettre), 97–113.

- Hárs, Endre/Kókai, Károly/Orosz, Magdolna (Hg.): Ringstraßen: Kulturwissenschaftliche Annäherungen an die Stadtarchitektur von Wien, Budapest und Szeged. Wien: Praesens Verlag, 2016 (Österreich Studien Szeged 12).
- Urbane Topographien der k. u. k. Monarchie: Über die Praxis des Städtevergleichs. In: Hárs, Endre/Kókai, Károly/Orosz, Magdolna (Hg.): Ringstraßen: Kulturwissenschaftliche Annäherungen an die Stadtarchitektur von Wien, Budapest und Szeged. Wien: Praesens Verlag, 2016, 9-24.
- Zeugenschaft und Stadtentwicklung. Der Wiederaufbau von Szeged in Kálmán Mikszáths Publizistik. In: Hárs, Endre/Kókai, Károly/Orosz, Magdolna (Hg.): Ringstraßen: Kulturwissenschaftliche Annäherungen an die Stadtarchitektur von Wien, Budapest und Szeged. Wien: Praesens 2016, 176-193.
- Motivierung und Raumnarratologie. Mit einer Modellanalyse von Maurus Jókais Bis zum Nordpol! (1876). In: Márta Horváth, Katja Mellmann (Hg.): Die biologisch-kognitiven Grundlagen narrativer Motivierung. Münster: Mentis 2016 (Poetogenesis. Studien und Texte zur empirischen Anthropologie der Literatur 10), 129-149.
- Ökonómiai kultúra. A dzsentri és a láthatatlan pénzmozgások. In: Milián, Orsolya (Szerk.): A Noszty fiú esete Tóth Marival. Tanulmányok. Budapest/Szeged: Gondolat Kiadói Kör/Pompeji 2008 (deKON-Könyvek 35), 190-208.
- Hárs, Endre/ Müller-Funk, Wolfgang/Reber, Ursula/Ruthner, Clemens (Hg.): Zentren, Peripherien und kollektive Identitäten in Österreich-Ungarn. Tübingen; Basel: Francke 2006 (Kultur – Herrschaft – Differenz 6).
- Térképműveletek. Képzeletbeli földrajz és nemzeti paradigma Eötvös Károly útimonográfiáiban. In: Ármeán, Ottília u.a. (Szerk.): Serta Pacifica. Tanulmányok Fried István 70. születésnapjára. Szeged: Pompeji 2004, 295-303.
- Hárs, Endre/Müller-Funk, Wolfgang/Orosz, Magdolna (Hg.): Verflechtungsfiguren. Intertextualität und Intermedialität in der Kultur Österreich-Ungarns. Frankfurt/M.: Peter Lang 2003 (Budapester Studien zur Literaturwissenschaft 3).